

Högskoleprovet

DELPROV 3: LÄS

Anvisningar

Provet består av fyra texter från olika ämnesområden. Texterna är skrivna av olika författare och är ibland bearbetade för att passa in i provet.

Till varje text finns det sex uppgifter. Varje uppgift består av en fråga med fyra svarsförslag. Ett av dem är rätt.

Ibland kan du **klart se** att ett av svarsförslagen är rätt och de andra fel. Ibland verkar först flera svar mer eller mindre rimliga. Då måste du, genom att jämföra de olika svarsförslagen, välja ut det svar som **bäst överensstämmer** med innehållet i texten.

Observera att du ska lösa uppgifterna med ledning av den information som ges i respektive text.

Alla svar ska föras in i svarshäftet. - Det ska ske **inom** provtiden.

MARKERA TYDLIGT!

Om du inte kan lösa en uppgift, försök då att bedöma vilket svarsförslag som verkar mest rimligt. Du får inget poängavdrag om du svarar fel.

På nästa sida börjar provet som innehåller **4 texter** och **24 uppgifter**.

PROVTID: 50 minuter

BÖRJA INTE MED PROVET FÖRRÄN PROVLEDAREN SÄGER TILL!

Tillstånd har inhämtats att publicera det upphovsrättsligt skyddade material som ingår i detta prov.

DET SVENSKA NATURARVET

"Svenskarna äro naturälskare", hävdas det i 1940 års utgåva av *Medborgarkunskap*. Det framhålls t.o.m som ett av "de utmärkande dragen i det svenska folklynnnet".

Kanske är det så, kanske inte. Otvivelaktigt är dock att föreställningen om den naturälskande svensken lever i hög-önsklig välmåga och omhuldas i de mest vitt skilda sammanhang. Borta är förvisso de chauvinistiska övertonerna, vi ler åt den sentimentala naturromantiken i Heidenstams-Stenhammars *Sverige*. Men när industrin idag annonserar om uppslutning inför 1990-talet faller man ändå in i en och samma tradition. För det är inte blonda ingenjörer, Asea-robotar eller Ericsson-datorer som illustrerar budskapet utan röda stugor bland glittrande sjöar, skira björkhagar och djupnande granskogar.

Som Sten Selander konstaterade i inledningen till *Det levande landskapet i Sverige* hade inte särskilt mycket förändrats mellan Ansgar och Linné. Trots att nio sekler skilde dem åt skulle båda ha känt sig hemmastadda i varandras landskap. Men *ingen* av dem skulle ha känt igen den svenska naturen ens hundra år efter Linnés död.

1800-talet innebar i alla avseenden ett radikalt brott med tidigare seder och bruk. Skiftesreformerna var givetvis av stor reell betydelse för denna process, men de framstår också som en viktig symbol för själva brytningen och de förändringar i stort och smått som följde. Industrialiseringen var i så måtto en intensifierad fortsättning.

Förändringarna kan mätas på olika sätt, men det är i landskapet som de är tydligast avläsbara. Med en grov förenkling kan man påstå att det var först under 1800-talet som omvandlingen av naturen blev påtaglig inom tidshorisonten för en människas liv. Genom bl.a kvartärgeologins landvinningar blev det klart att naturen var något som förändrades också i ett mycket långt tidsperspektiv och att människan hade en växande betydelse i denna process.

Det är därför logiskt att den första stora reaktionen mot denna omvandling kom under senare delen av 1800-talet. Det är också logiskt att reaktionen under "jubelfesternas tidevarv" kom att få patriotiska förtecken. Naturen fördes in i salongerna och blev en viktig kulturfråga. Att naturskydd borde ses som en underavdelning till kulturminnesvården framgick också av det första naturskyddsupproret, Adolf Erik Nordenskiölds klassiska artikel av 1880:

"I en framtid, som sannolikt ej är långt avlägsen, skall det därför bliva svårt att få en fulltonig föreställning om den natur, med vilken våra stamfäder hade att kämpa deras första strid, som närt nordbons aldrig kuvade frihetskärlek och fostrat dess djärva krigarskaror, som utgjort det vidsträckta museum där alla våra forskare och konstnärer börjat sina studier, som bildar grundtonen i våra skalders sånger, i våra fäders och vår egen livsåskådning."

Att Nordenskiöld beskrev naturen som ett vidsträckt museum är belysande. Termen knyter uppenbarligen an till den institutionaliserade kulturminnesvårdens främsta signum, något som Nordenskiöld i sin egenskap av kulturbärande medborgare måste värda.

Men det är också naturvetenskapsmannen Nordenskiöld som talar till oss, en representant för en verksamhet på stark frammarsch och som med ett annat kulturarv i ryggen - den linnéanska traditionen - ville värna om samlingarna och de ännu vita luckorna i systematiken.

Naturen var en viktig del av nationens själ. Den representerade också oprövat forskningsmaterial. Men naturens kulturella insida hade även en nationalchauvinistisk utsida. I den internationella prestigekampen blev naturen ett viktigt medel för att överglänsa andra. De svenska riksparker Nordenskiöld föreslog förutspåddes bli "bland de mest berömda i Europa" och inte som södra Europas zoologiska trädgårdar, vilka "en skådelysten allmänhet" därnere fick hålla till godo med. Att naturskyddet etablerades med kulturminnesvården som förebild är uppenbart. I förarbetena till den naturskyddslagstiftning som växte fram efter sekelskiftet 1900 talades det uttryckligen om naturen som "fosterländskt åskådningsmaterial" och termerna nationalpark och naturminnesmärke bär också en tydlig museal prägel.

Men varför denna vurm för naturen, vilket ursprung hade den och var den (och är den?) något genuint svenskt? Flera försök har gjorts att se det växande intresset för naturen som ett utslag av en framväxande borgerlig ideologi. Idéhistorikern Karin Johannisson menar att den orörda naturen etablerades som ideal efter sekelskiftet 1800 till följd av en internationell idéströmning som framhävde en individualiserad natur- och människosyn. Den fångade in nya och mera positiva sidor av människans förhållande till den vilda naturen. Den differentiering och subjektivering som utgjorde hörnpelarna i den borgerliga ideologin kom bl a till uttryck i smakförskjutningar av de estetiska normerna. Det sublima och det pittoreska hyllades av borgerskapet som sinnebilder för originalitet och individualism.

Per Forsman går i sin bok *Arbetets arv* ett steg längre och menar att vildmarken under 1800-talet blev en konsumtionsvara och en del av den borgerliga bildningen. Bärarna av den "punschpatriotism" som växte fram kring 1900 lyfte fram naturen som ett klassförsonande medel. En "revolutionsskräck" medförde en medveten estetisk och sentimental idealisering av naturen och det gamla bondesamhället.

Naturidealen överfördes småningom till arbetarklassen på samma sätt som det borgerliga familjeidealet.

Vi kan otvivelaktigt tala om en naturkult under 1800-talet, och att dess tonläge präglades av patriotisk storvulnhet.

Frågan är dock om det påstådda brottet i synen på naturen speglar någon djupare förändring. Natursynsbegreppet har haft vissa svårigheter att förklara det motsägelsefulla förhållandet att de som torgförde naturen i en nationalromantisk retorik också var ansvariga för en tilltagande exploatering av den. Det är också svårt att se hur en allmogерomantisk naturpropaganda kunde dupera ett föga romantiskt proletariat.

Källa: Thomas Hillmo i *Tvärsnitt* 2/90.

Uppgifter till texten

DET SVENSKA NATURARVET

1. På vilket sätt försöker det svenska näringslivet marknadsföra sin vision av 1990-talet?
 - A Genom att romantisera brytningen med det gamla "allmoge-Sverige".
 - B Genom att knyta ihop dagens teknik med den borgerliga ideologins bildningsideal.
 - C Genom att understryka Sveriges framskjutna ställning inom naturvetenskap och teknik.
 - D Genom att anknyta till förra århundradets naturromantiska strömningar.
2. Vilka konsekvenser fick samhällsförändringarna under förra århundradet för människornas uppfattning om naturen?
 - A Människorna insåg att naturens processer var möjliga att påverka.
 - B Människorna började upptäcka att förändringarna även återverkade på naturen.
 - C Människorna började se den orörda naturen som ett hinder för utvecklingen.
 - D Människorna lärde sig följa naturens lagar och systematik.
3. Vissa moderna idéhistoriker ser idealiseringen av den orörda naturen som en del av en framväxande borgerlig ideologi i Sverige. Hur förhöll sig denna till motsvarande ideologi i andra länder?
 - A Svensk borgerlighet hade ett större intresse för estetik och kultur än andra länders.
 - B Ideologin tog sig svenskt fosterländska uttryck men hade internationellt ursprung.
 - C Ideologin avspeglade en industriutveckling som var specifik för Sverige och i många avseenden en nationell produkt.
 - D Borgerlighetens ideologi byggde på en äldre bildnings- och frihetstradition än i många andra europeiska länder.
4. Varför anses det "logiskt att reaktionen under jubelfesternas tidevarv kom att få patriotiska förtecken"?
 - A Reaktionen mot naturförändringarna kom i första hand från de samhällsgrupper som kände sin forna tillvaro hotad.
 - B Reaktionen skedde inom ramen för den då rådande kulturideologiska strömningen.
 - C Reaktionen var ett uttryck för de lägre samhällsklassernas frihetslängtan och kamp för sin hembygd.
 - D Reaktionen var en följd av att industrialiseringen krävde en allmän höjning av den nationella bildningsnivån.
5. Författaren pekar på att det ideologiska intresset för orörd natur och vildmark under 1800-talet sammanföll med en annan betydande tendens i samhället. Vilken?
 - A Avgörande förändringar inom svensk grundlagstiftning.
 - B Den kulturella blomstringen bland landsbygdsbefolkningen.
 - C Det allt större inflytande som naturvetenskaperna fick.
 - D De ökande klyftorna mellan stads- och landsbygdsbefolkningen.
6. Vilket av följande påståenden om artikelförfattarens syn på exploateringen av den svenska naturen och vildmarken är riktigt?
 - A Han anser att naturskyddsintresset har, tack vare en museal inriktning, räddat stora delar av vår orörda vildmark.
 - B Han anser att naturens exploatering är ett uttryck för klassmotsättningar orsakade av sociala och politiska förändringar.
 - C Han anser att de krafter som mest talat om att värna naturen samtidigt låtit den blir alltmer exploaterad.
 - D Det framgår inte av artikeln vilken åsikt författaren har om exploateringen av den svenska naturen.

FORSKNING OM CANCER

I augusti 1990 samlades specialister inom kemoprevention av cancer till det första internationella mötet inom denna nya, knappt mer än 10-åriga specialitet.

Cancerepidemiologi utgör grundorsaken till att man började leta efter substanser som kan förhindra cancer. Man fann nämligen att incidensen¹ av cancer varierar stort mellan olika befolkningar. Dödligheten i magsäckscancer i Japan är mer än 6 gånger så hög som i USA. Samtidigt är incidensen av tjocktarmscancer mer än 10 gånger så hög i västvärlden som i Nigeria i Afrika. Incidensen av levercancer och matstrupscancer är motsatt mer än 10 gånger så hög i delar av Iran och Kina som i västvärlden. Man finner dessutom vid s k migrationsstudier, dvs när man följer cancerincidensen hos en befolkning som flyttar från Japan till USA eller från Italien till Australien, att cancermönstret förändras efter cirka en generation. Japan-skor, som normalt har mycket låg bröstcancerincidens, får efter en eller två generationer i Kalifornien nästan samma höga incidens som västerländska kvinnor. Sönerna till de japanska invandrarna får dock den västerländska lägre incidensen av magsäckscancer.

Dessa fynd gjorde att man började intressera sig för faktorer i kosten som kunde förklara dessa epidemiologiska skillnader. Kostförändringarnas inflytande kunde även noteras i en så homogen population som isländska kvinnor. På Island var bröstcancer mycket ovanlig fram till andra världskriget. Därefter förändrades diet och livsstil till en mer västerländsk, och då fick de isländska kvinnorna även västerländsk incidens av bröstcancer. Intresset kom naturligt att knytas till kostfaktorer som fiberinnehåll, mängden fett, grönsaker och vitaminrikedom.

Under 70- och 80-talet genomfördes även så kallade fall-kontrollstudier, dvs i en population med ett antal cancerfall sökte man reda på kontrollpersoner med motsvarande kön, ålder och uppväxtmiljö. Diet och levnadsvanor jämfördes mellan de cancersjuka och kontrollgruppen, och man fann då genomgående att de cancersjuka hade ätit en diet med mindre grönsaker och fibrer och mer fett och kalorier. Vid dessa studier gör man s k Odds Ratio kalkyler och finner då ofta att risken att insjukna i cancer vid mindre näringsriktig kost är mer än fördubblad.

Problemet blev nu att finna ämnen i födan som stod för den kemopreventiva effekten och på vad sätt de påverkade. Man behövde experimentella metoder för att kunna undersöka olika substansers förmåga att förhindra cancer. De första modellerna utnyttjade det faktum att man kan framkalla blåscancer eller hudcancer på råttor med kemikalier eller att vissa råttstammar har en mycket hög framodlad ärftlig frekvens av bröstcancer. På dessa djurmodeller kunde man sedan manipulera kosten, tillföra vitaminer, spårämnen eller påverka hormonhalten hos honrättor.

Försöken visade att A-vitamin, s k retinoider, hade en positiv effekt mot framkallad blåscancer och hudcancer. Det kvinnliga könshormonet östrogen visade sig avgörande för att framkalla bröstcancer.

Forskarna insåg att canceromvandling bestod av flera steg med flera års mellanrum. Den inledande förändringen var en *initiering*, dvs en första förändring av en cells DNA. DNA utgör en cells genetiska minne, och denna molekyl styr all tillväxt och ämnesomsättning i en cell. För att cellen skall utvecklas till en cancercell fordras dock fortsatta skador på cellens DNA, detta benämns *promotion*. En canceromvandlande substans kan därmed vara en initiator eller en promotor, och en

cancerinhiberande² substans kan verka via initiators eller promotorn.

Djurmodellerna hade dock den nackdelen, att det tog lång tid att utveckla cancer på försöksdjuren, ibland mer än ett år. I stället utvecklades cellkulturer där man kunde tillsätta kemikalier som initierade cancer eller verkade som promotorer på cancerutvecklingen. Dessa cellkulturer kunde ofta inom tre veckor avgöra om en substans kunde inhibera cancer. Denna forskning har visat positiva effekter av betakaroten, A-vitamin, E-vitamin, C-vitamin och även en del läkemedel som är inflammationsdämpande eller slemlösande.

Cancerprevention har ett mycket brett spektrum. Ibland vill man minska cancerutveckling hos utpräglade riskgrupper, t ex rökare, arbetare som exponerats för asbest eller människor med ärftlig benägenhet för cancer. I sådana fall provas dagliga tillskott av syntetiska E-vitamin, A-vitamin och fibrer, dvs snarast en farmakologisk behandling. Man anser sig då också kunna acceptera biverkningar i dessa utpräglade riskgrupper.

För den stora allmänheten däremot är det bättre med ämnen som naturligt ingår i födan. Intresset har då knutits till betakaroten som är det röda färgämnet i morötter och som finns i flera andra frukter och rotfrukter. Betakaroten provas för närvarande av mer än 25 000 amerikanska läkare. Undersökningen har pågått i flera år, men än har ingen minskning av cancerincidensen rapporterats i den behandlade gruppen. Betakaroten tycks huvudsakligen verka på cancer i luftvägar, hud och urinblåsa. Fibrer har provats av patienter med stor benägenhet att utveckla polyper i tjocktarmen. Behandlingen med fibrer ledde då till färre nya polyper. Detta är ett exempel på att kemoprevention av cancer förebygger ett förstadium till cancer.

Från Kina och Sovjetunionen redovisas undersökningar där man behandlat personer, som löper stor risk att utveckla cancer i matstrupen, med tillskott av vitaminer. Det visade sig dock att den obehandlade kontrollgruppen snabbt tog till sig vanan att äta mer vegetabilier och frukt. Detta kan vara en förklaring till att de vetenskapliga studierna inte kunde påvisa någon skillnad i cancerincidensen. Det var dock klart att bägge grupperna hade lägre cancerincidens än vad som tidigare rått i området. Från Korea och Japan visades positiva effekter vid fall-kontrollstudier av ginseng. Patienter som regelbundet åt ginseng hade lägre cancerincidens än personer som avstod från denna sägenomspunna rotfrukt. Studier har gjorts där A-vitamin eller så kallade retinoider visat sig förhindra cancer, speciellt hos riskgrupper med benägenhet att utveckla cancer i munhåla och luftvägar. Forskarna hoppas att inom en snar framtid kunna gå ut med positiva besked om födoämnen, närmast betakaroten-haltiga grönsaker, vissa sojaprodukter och fiberrika ceralier, som skulle kunna ha en positiv effekt på risken att utveckla cancer. Det måste dock inskräpas att cancer utvecklas hos människan över decennier, så en positiv effekt på folkhälsan låter sig inte avläsas på många år. Det viktiga är dock att man i kampen mot cancer inte kan förvänta sig att segern skall vinnas med förbättrad behandling eller tidig diagnostik av etablerad cancer. Blott prevention kan leda till att sjukdomen elimineras.

Källa: Stig B. Holmberg, *Vår Näring*, 4/90, s 110-111.

¹⁾ incidens = antal sjukdomsfall

²⁾ inhibera = hämma

Uppgifter till texten SKÄNDAREN FRÅN SKÄNNINGE

19. Det finns många anledningar till att Torbjörn Säfve valt att skildra personen Clas Livijn. Vilken av dessa framhåller recensenten speciellt?

- A Livijn uttryckte i sitt författarskap ett starkt socialt engagemang och hyste medkänsla med samhällets utstötta.
- B Livijn kom, bl a genom sitt förhållande till Carl-Jonas Love Almqvist, att betyda en hel del för den svenska litteraturen.
- C Livijn var en motsägelsefull person med slumrande resurser och han hade svårt att orientera sig i konflikten mellan kamp och anpassning.
- D Livijn levde under en stormig tid då livets och samhällets stora frågor ständigt debatterades bland dåtidens intellektuella.

20. Varför blev Livijn utnämnd till generaldirektör för Sveriges fängelser?

- A Han blev alltmer åsidosatt och bortglömd som författare och sökte därför ett nytt område för sin karriär.
- B Han hyste en stark sympati för samhällets åsidosatta och åtnjöt dessutom stort förtroende inom ämbetsmannakåren.
- C Byråkratin inom rättsväsendet ville tysta hans angrepp på misshälligheterna inom fängvården och i stället få honom att ta ansvar.
- D Detta framgår inte av texten.

21. För vilka personer rekommenderar recensenten speciellt boken KUPERAD LEK?

- A Dem som kan känna glädje över att få bekräfta sina egna uppfattningar och ståndpunkter.
- B Dem som är beredda att ta risker och anta nya utmaningar.
- C Dem som är litterärt bevandrade och kan uppskatta social satir och ironi.
- D Dem som behöver få sina ögon öppnade för orättvisorna i samhället.

22. I sin bok låter Torbjörn Säfve Carl Jonas Love Almqvist uttala sig om Livijn. Vad är det Säfve - med Almqvists ord - vill säga läsaren?

- A Att Livijn har rätt i att frihet endast kan tillkämpas och inte erhållas som gåva av överheten.
- B Att Livijn "upptäckt" något som varit känt i urminnes tider.
- C Att Livijn spelat en betydelsefull roll för Almqvists eget författarskap.
- D Att Livijn förlorat sin frihet i ett maskineri som han själv kritiserat som frihetsberövande.

23. Vad är det recensenten framför allt uppskattar i boken KUPERAD LEK?

- A Säfves ansatser till ett filosofiskt nytankande.
- B Säfves träffsäkra satir och förmåga att punktera mytbildningar.
- C Säfves skarpa vidräkning med ett samhälle som trycker ned udda och avvikande begåvningar.
- D Säfves engagemang i huvudpersonens öde och det temperamentsfulla språket.

24. Vad skiljer, enligt recensenten, en god satiriker från en kverulant?

- A Satirikern är långt mera bildad och anpasslig i sitt skrivande.
- B Satirikern är mer konstruktiv i sin kritik och syftar till att åstadkomma en förändring.
- C Satirikern är långt mer medveten om de stora livsfrågornas - frihet, ansvar osv - betydelse.
- D Satirikern utsätter sig hela tiden för svåra och plågsamma vägval, både i livet och skrivandet.

SKÄNDAREN FRÅN SKÄNNINGE

TORBJÖRN SÄFVE:

Kuperad lek

eller

Skändaren från Skänninge

Prisma

Vad är satir? Vill man försöka sig på en grov definition av begreppet kan kanske sägas att satir är en form av militant ironi, en ironi som visar tänderna, och vidare att satirikern har ett bestämt mål för ögonen, nämligen att avskaffa det onda. Men i sin jakt på tvåbent villebråd utan fjädrar förvandlas satirikern lätt till en gallsprängd kveruland, i synnerhet om han får mothugg och tvingas smaka sin egen beska medicin. Det räcker med att hänvisa till exemplet Jonathan Swift.

Ibland kan det hända att satirikern blir ifattsprungen av händelsernas ironi - så var fallet med den länge helt bortglömda författaren och fotnoten i svensk litteraturhistoria Clas Livijn (1781-1844). Som satiriker gick han hårt åt Svenska Akademiens litterära pristävlingar, mycket kanske för att han själv inget pris fick, och skrev det ganska roande stycket "Hvarföre man icke är vaken när man sover" - det var Rådhusrätten som utlyst pristävlingen skrev Livijn. Han angrep samhälleliga förhållanden, i synnerhet orsakerna till den utbredda fattigdomen, han fronderade mot Uppsala-filosofismen, göticismen, akademismen och ledargestalterna Tegnér och Atterbom, detta i de två böckerna *Axel Sigfridsson* och *Spader Dame, en berättelse i brev, funna på Danviken*. Den senare boken, eller rättare novellen, får väl betraktas som denna "geniala dilettants" litterära huvudverk. En särskilt kär skottavla för Livijn var rättegångsväsendet och det tillkrånglade juridiska språket vars träaktighet han ständigt drev gäck med. Men - har man sett - 1835 blir han generaldirektör över Sveriges fängelser och får det yttersta ansvaret för den fångvård som han tidigare så starkt förhånat. Det i luften uppsträckta helgerånande fingret lägger sig tillrätta på mahognybordet i ämbetsrummet, och detta samma finger inleder nu en horisontellt gnidande karriär längs de snustorra raderna i alla protokoll, memorial och föreskrifter - ack, du öde!

Varför har nu Torbjörn Säfve fastnat för denna bisarra gestalt? Skälen är säkert många, men till en del tror jag det beror på att Livijn är en så tydlig representant för den oförlösta konstnärssjäl som egentligen inte kommer längre än till litterära ansatser all sin begåvning till trots. Dessutom är det ju så vanligt och kanske till och med förståeligt att människan vill få sitt på det torra genom att låta sig begravas i den byråkratiska labyrintens rogivande och svala mörker. Men Säfves konstnärstemperament vill inte utan vidare acceptera sådana kapitulationer, han kräver strid och fortsatt strid, han föredrar den knaggliga, steniga åsnestigen uppför berget Svårighet framför den breda, plana autostradan som ändå bara leder till ett personligt Gehenna. Och ändå tror jag han är fullt medveten om att mannen som valde den svåraste vägen också kan ha valt fel.

Det är kanske för mycket sagt att Carl Jonas Love Almqvist blev Livijns arvtagare, men sant är nog att Livijn betytt en hel del för Almqvist och därmed indirekt för svensk litteratur. I fiktionsromanen *Kuperad lek* har också Love en nästan lika framskjuten plats som Livijn själv. I boken säger Love med adress till Livijn: "Du pekar på den alltför välorganiserade statens fientliga konspirationer mot fria individer", och om frihet, både den positiva friheten och den negativa friheten

vilka i och för sig är hopbundna med en gordisk knut, handlar Torbjörn Säfves roman, där finner vi "sakens kärna". Jag kan inte påstå att Säfve tillfört den mångtusenåriga filosofiska diskussionen om viljans frihet något helt avgörande nytt när hans konklusion blir att vår vilja är både fri och ofri. Det har t ex Harald Ofstad utrett på ett filosofiskt mer tillförlitligt sätt. Dock -Torbjörn Säfve skriver skönlitterära romaner, inte fackfilosofiska böcker. Ändå tror jag att följande mening gott och väl kan anses ha hemorts rätt i en filosofisk publikation: Man kan visserligen göra vad man vill, men att *vilja* vad som helst står icke i vår makt.

Nu skall ingen tro att *Kuperad lek* är någon lågmäld resonerande roman. Tvärtom. Med sitt eldfångda språk och ibland med hálarna i vädret förmår han ge nytt, syrerikt blod åt de historiska gestalter och det historiska virrvarr som bröt ut efter freden i Fredrikshamn 1809 då Finland gick förlorat, som det brukar heta. I romanen har vi dem alla: Döbeln, "som fått sitt pannband för att hålla ihop ett spräckt förstånd", Napoleon "den Store Lantmätaren", Ahasverusgestalten överste Gustafsson alias Gustav IV Adolf, Axel von Fersen och hans små motigheter samt inte minst Prinsen av Ponte-Corvo, en viss marskalk Bernadotte som utsågs till tronföljare efter att bl a ha hostat upp åtta miljoner francs för att i någon mån bidra till täckandet av Sveriges utlandsskuld. Men sist och framför allt har vi Torbjörn Säfve själv får man förmoda. Livjin, säger Säfve, "ville riva alla tukthus, både de yttre och de inre", men hans ekvation vilja-men-inte-kunna och kunna-men-inte-vilja gick alltså inte ihop. Torbjörn Säfves ekvation om viljans frihet går heller inte ihop, men det är inget märkligt i det, ty den ekvationen *kan* inte gå ihop eftersom människan råkar bestå av kött och blod mitt i allt det abstrakta. Torbjörn Säfve glaserar inte det ömtåliga, han lyssnar inte stetoskopiskt till kärleken, och därför är hans roman en angelägenhet för var och en som föredrar det oroliga öppna havet framför att simma på grunt vatten i sällskap med vadarfåglar.

Källa: Olav Wiström i *Allt om Böcker* nr 6, 1990

Uppgifter till texten FORSKNING OM CANCER

7. Hur beskrivs det förlopp där en cancer utvecklas?
 - A Som en oförklarlig process vars resultat endast kan konstateras.
 - B Som en kemisk process som orsakas av inflammationer.
 - C Som snabba och okontrollerbara celledelningar vars uppkomst kan vara ärftlig.
 - D Som en stegvis omvandling av cellernas arvs-massa.
8. På vilket sätt visade sig *betakaroten* påverka en på konstlad väg alstrad cancer?
 - A Ämnet hindrade cancer att utvecklas.
 - B Ämnet stimulerade celler till delning.
 - C Ämnet ökade cancercellernas ämnesomsättning.
 - D Ämnet förstörde cellernas genetiska kod.
9. Vilken slutsats kan man dra av försöket med fibertillskott i födan hos en riskgrupp?
 - A Fibrer ger vissa biverkningar som måste accepteras.
 - B Fibrer kan ges som ett medel att förebygga förstadiet till cancer.
 - C Fibrer kan ges som ett medel att avbryta celledelningen hos cancerceller.
 - D Fibrer kan ha en effekt, men man har inte lyckats påvisa den.
10. Vilken av cancerens många problemområden söker cancerepidemiologin utforska?
 - A De mönster för insjuknande i cancer som finns i olika delar av världen.
 - B De olika cancerformer som kan vara ärftligt betingade.
 - C De smittorisker och smittovägar som olika cancerformer har.
 - D De olika miljögifter som kan ge upphov till cancer.
11. Vad avses med uttrycket *kemopreventiv effekt* av vissa ämnen i födan?
 - A Viss kost kan ge upphov till vissa cancerformer.
 - B Viss kost kan förhindra uppkomsten av vissa cancerformer.
 - C Vissa kemikalier i födan kan förstöra vissa cancerceller.
 - D Vissa kemikalier som tillförts vissa födoämnen kan ge upphov till cancer.
12. Vilket av följande svarsförslag skulle vara den bästa alternativa rubriken till texten?
 - A Cancer - ett hot mot västvärlden?
 - B Cancer - nya mediciner gav falska förhoppningar.
 - C Cancer- kan motas med viss kost?
 - D Cancer - problemet äntligen löst.

DET ALLMÄNNYTTIGA BOENDET

På 40-talet när de första allmännyttiga företagen bildades skulle de spela en central roll i landets bostadsförsörjning. De skulle vara kommunens redskap för att bygga bort trångboddheten och bostadsbristen. De skulle ha en jämn och hög produktion av bostäder, hålla låg hyresnivå, försvåra spekulation och erbjuda välskötta bostadsområden.

I dag finns drygt 300 allmännyttiga företag i landet. Dessa äger och förvaltar omkring 870 000 lägenheter i flerbostadshus i ca 4 000 bostadsområden. Det vanliga är alltså att bostäderna finns i små förvaltningsenheter, grannskap. De allra flesta företagen är, efter krisår på 70- och 80-talen, nu på 90-talet ekonomiskt stabila och har en väl utvecklad decentraliserad förvaltning. De håller på att omdanas till moderna serviceföretag som provar långtgående samverkan med kunden/hyresgästen.

Trots denna positiva utveckling handlar den allmänna debatten om allmännyttans vara eller inte vara. Detta hänger samman med att hela bostadsmarknaden alltmer har blivit som marknaden för renodlade kapitalföremål. Bostaden förväntas ge ett bra "andrahandsvärde" och bidra till förmögenheten. Småhusmarknaden har genomgått en snabb utveckling i denna riktning. Detsamma gäller bostadsrätterna sedan den fria handeln blev godkänd. Det drabbar främst unga som vill in på bostadsmarknaden och äldre med små ekonomiska resurser.

Många är också ute efter att få del av de fastighetsvärden som de allmännyttiga bostadsföretagen besitter. Värden som har byggts upp av hyresgästerna, staten och bostadsföretagen. Företagarförbundet föreslog för något år sedan att fastigheterna skulle säljas ut, så att kommunerna kunde minska eller helt slopa kommunalskatten. LO föreslog nyligen att hyresgästerna skall få ta ut sin del av fastigheternas värdestegring i reda pengar. En del kommuner vill sälja ut företagens fastigheter för att finansiera kommunala åtaganden. En utförsäljning skulle skapa problem och förstöra något som är under positiv utveckling. Många har inte den insats eller lånemöjlighet som utförsäljningen kräver. Dessutom finns de flesta allmännyttiga bostäderna inom områden som planerats för en gemensam förvaltning, och där förvaltningen nu utvecklas. Kommunerna har ansvar för att alla skall ha möjlighet att bo i en egen bostad. Även människor som är i behov av vård och stöd skall kunna bo hemma och slippa hamna på institution.

De kommunala bostadsföretagen har till huvuduppgift att tillhandahålla ett varierat utbud av hyresbostäder som är attraktiva för alla - gamla och unga, fattiga och rika. De skall erbjuda service som svarar mot vad hyresgästerna vill ha och är beredda att betala för. Dessutom skall allmännyttan ta sin del av det sociala ansvaret och också erbjuda bostäder till dem som behöver stöd för att klara ett vanligt boende. Äldre, handikappade och psykiskt sjuka bor i dag i större utsträckning hos allmännyttan än någon annanstans. Äldre, som blivit ensamstående och inte längre klarar av att bo i småhus, flyttar ofta till allmännyttig hyreslägenhet. Handikappade anvisas bostäder i det allmännyttiga beståndet. Psykiskt sjuka flyttas ut från institutionerna till egna bostäder eller gruppboenden hos allmännyttan. För att dessa människor skall kunna leva tryggt fordras att service och vård finns att tillgå i området där de bor. Andra som behöver särskilt stöd är vissa invandrare. Kommunerna skulle klara bostadsförsörjningen för dessa "särskilda grupper" bättre om de samverkade med sina bostadsföretag. De kommunala bostadsföretagens kunskap om förhållandena i bostadsområdena borde vara ett självklart underlag i den översiktliga planeringen. Det gäller ju att fördela resurserna så att serviceförsörjningen blir tillräcklig i alla områden.

För att inte "överbelasta" ett område med för många som behöver stöd och vård är det viktigt att bostäderna förmedlas mot bakgrund av god kunskap om hur hushållssammansättningen är i området. Visserligen förmedlas endast 100 000 bostäder per år av de kommunala bostadsförmedlingarna - knappt en femtedel av de bostäder som byter ägare eller hyresgäst per år. Men av dessa kommer hela tre fjärdedelar från allmännyttan. I många kommuner får förtursfall alla ledigblivna lägenheter, vilket ökar segregationen och bidrar till att vissa områden blir oattraktiva och i värsta fall helt stämplas ut. För att råda bot mot denna förödande förmedling är det nödvändigt att bostadsföretagen får ett avgörande inflytande över förmedlingen av sina bostäder. Dessutom borde de få erbjuda sina hyresgäster möjlighet att byta bostad inom det egna beståndet. De borde till och med få förmedla byten från äganderätt och bostadsrätt till hyresrätt inom sitt bestånd.

Om vi nu vidgar perspektivet och ser framåt, är det säkert så att behovet att samverka för att skapa goda bostadsmiljöer kommer att öka. I den nyligen framlagda storstadsutredningen hävdas att en ny tid är inne. Näringslivet består inte längre av industrier som är beroende av råvarornas lokalisering utan av kunskapsberoende verksamheter. De ser sig om efter den arbetskraft som de vill ha och förlägger sina verksamheter i närheten av deras bostadsmiljöer. Var kan vi då anta att den efterfrågade, välutbildade arbetskraften vill bo? Jo, där de goda bostadsmiljöerna finns.

De kommunala bostadsföretagens uppgift i detta sammanhang blir att tillsammans med kommunerna åstadkomma en del av dessa goda bostadsmiljöer med vackra bostäder, fina utemiljöer, förstklassig service, spännande kulturinslag, goda kommunikationer och sist, men inte oviktigast, goda grannar. Annars finns risken att målsättningen "bra boende för alla" glöms bort av alla och att allmännyttans del av bostadsbeståndet i landet helt kommer att användas för att klara "särskilda gruppers" behov.

De allmännyttiga bostadsföretagen har haft villkor som avviker från dem som gäller för alla bostadsföretag. Många anser att det inte längre är nödvändigt med någon särbehandling av allmännyttan. Det nya bostadsfinansieringssystemet kommer att behandla alla upplåtelseformer i princip på samma sätt. Beskattningen kan på sikt komma att göras lika. Men då måste också det sociala ansvaret fördelas lika mellan olika upplåtelseformer. Möjligheten att sälja och köpa fastigheter samt rätten att bilda dotterbolag och att ingå andra samarbetsformer måste vara lika för alla, och mark för nyproduktionen måste också fördelas rättvist mellan olika byggherrar.

Självständiga men demokratiskt styrda bostadsföretag kan bli kommunernas räddning ur den ekonomiska krisen - inte genom försäljning - utan genom att dessa företag kan ta över och driva kommunal service i bostadsområden. Allmännyttiga daghem är redan på gång, allmännyttig äldreomsorg finns redan delvis. Varför inte allmännyttiga bibliotek? Alla dessa verksamheter kan drivas i överenskommen med kommunen och med stort kundinflytande - eller hellre - med stor delaktighet från dem som nyttjar servicen.

Källa: Margareta Granström och Tomas Lindencrona i *Plan* nr 6, 1990.

Uppgifter till texten DET ALLMÄNNYTTIGA BOENDET

13. Med vilket argument har olika parter motiverat en utförsäljning av de allmännyttiga bostadsföretagen?

A Bostadsföretagen är alltför ineffektiva till följd av den långtgående decentraliseringen.

B Kommunerna skulle få resurser över till eventuella skattelättnader.

C Den stora andelen med stöd- och vårdbehov bland dem som bor i allmännyttiga bostadsområden sänker attraktionsvärdet.

D Alla boendekategorier måste få ökade möjligheter att välja bostadstyp och miljö.
14. Till vilken av följande företeelser ställer sig artikelförfattarna kritiska?

A Bostadsföretagens hantering av boendeservicen.

B Decentraliseringen inom det allmännyttiga boendet.

C Näringslivets hantering av kunskapsresurserna.

D Den kommunala förmedlingen av bostäder.
15. Med tanke på artikelförfattarnas åsikter, vilken är då den bästa alternativa rubriken till artikeln?

A Allmännyttan - motverkar boendesegregationen i samhället.

B Bostadsmarknaden - den statliga kontrollen måste minskas.

C Allmännyttan - bärkraftigt alternativ till privatiseringssträvandena.

D Bostadsmarknaden - stor framtid för investerare och kapitalstarka intressenter.
16. Vilka rättigheter bör enligt artikelförfattarna gälla för allmännyttiga företag i lika hög grad som för andra bostadsföretag?

A Rätten att sälja och köpa fastigheter.

B Rätten att besluta och ändra byggnadsplaner.

C Rätten att besluta om hyror och prissättning.

D Rätten att välja finansiärer och köpare.
17. Vilken relativt ny och för planeringen betydelsefull tendens inom samhällsutvecklingen uppmärksammas av artikelförfattarna?

A Att företagen är alltmer benägna att förlägga sin verksamhet till orter med attraktiv boendemiljö och arbetskraft.

B Att attraktiva bostadsområden alltmer blir föremål för samverkan mellan kommun och bostadsföretag.

C Att bostadsmarknaden i allt högre grad anpassas till kraven på vackra bostäder och fina miljöer.

D Att nyproduktionen av bostäder ökar mest i de kommuner där verklig konkurrens råder inom byggbranschen.
18. Hur skall man enligt artikelförfattarna komma till rätta med problemet att vissa boendekategorier koncentreras till vissa områden.

A Kommunerna bör få allt ansvar för planering av bostadsbyggande och service.

B Bostadsföretagen bör överta ansvaret för planeringen av bostadsbyggande och service.

C Kommunerna bör få överta ansvaret för förmedlingen av alla nyproducerade lägenheter.

D Bostadsföretagen bör själva förmedla bostäderna i det egna beståndet.